

The basic ways to improve management of foreign economic activity of the AIC enterprises of Ukraine is to optimize the organizational structure, to formalize decision making processes and to form foreign economic service, taking into consideration functional, geographic, product and market principles.

УДК 33.634.1(477.44)

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ВІДТВОРЕННЯ ПЛОДОВО-ЯГІДНИХ НАСАДЖЕНЬ НА ВІННИЧИНІ

В.І. ЧОРНОДОН, аспірант

Інституту садівництва УААН

Проаналізовано тенденції та дана оцінка стану відтворення плодово-ягідних насаджень у регіоні.

Як показує досвід розвинених країн світу, з підвищенням матеріального добробуту населення, вдосконалюється структура харчування – збільшується частка плодів, ягід і овочів. У таких країнах, як США, Нідерланди, Італія, Греція, Німеччина рівень споживання плодів і ягід однією людиною на рік у межах 100 – 160 кг, в Україні – 37,3 кг плодів та ягід вжито в середньому однією людиною у 2004 році. Принагідно зазначимо у світі за останні десятиріччя рівень виробництва плодово-ягідної продукції зріс на 61 %, а в Україні знизився на 52 %. Все це зумовлює потребу відтворення вітчизняного потенціалу галузі.

Вінничина є однією з провідних областей з виробництва садівницької продукції, що має сприятливі умови для розвитку галузі. Як зазначає В.Г. Андрійчук: „На розміщення і спеціалізацію сільськогосподарського виробництва впливає ряд факторів – ґрунтово-кліматичні, економічні, біологічні і соціальні. Одним з найважливіших є ґрунтово-кліматичний фактор” [2с.39].

Наявність плодово-ягідних насаджень, здатних продукувати необхідну кількість садівничої продукції високої якості є важливою передумовою ефективного функціонування плодопродуктового підкомплексу, адже обсяги виробництва плодів і ягід визначаються динамікою кількісного і якісного складу плодоносних насаджень. Тому

доцільно провести аналіз, починаючи з оцінки площ насаджень, їх розміщення та темпів оновлення.

Результати досліджень. Розширення площ плодоягідних насаджень в регіоні відбувалось до 1981 року завдяки посиленню темпів закладки нових садів у спеціалізованих господарствах об'єднання „Вінницярадгоспвинпром“. Подальший період характеризується тенденцією стабільного скорочення площі багаторічних насаджень.

Протягом 1980-2004 рр. площа суспільних садів зменшилась на 24 тис. га, або 45,7 %, тобто в середньому за рік вона скорочувалась на 0,7 тис. га. Поряд із скороченням площ суспільних садів відбувався певний їх перерозподіл між категоріями господарств. Протягом 1975–1980 рр. в суспільному секторі спостерігається посилення темпів закладки молодих інтенсивних садів у спеціалізованих господарствах об'єднання „Вінницясадвинпром“, про що свідчить частка плодоносних насаджень, яка в 1980 р. становила 62,1%. У подальшому вона зростала, хоча до 1992 р. не перевищувала нормативу – 70-75%. Питома вага плодоносних насаджень у приватному секторі з 1985 р. перевищує норматив на 9,4 пункти, хоча в 1995 р. спостерігається їх незначне зниження, що свідчить про певні зрушення у відтворенні насаджень в особистих підсобних господарствах населення та новостворених фермерських господарствах.

Для забезпечення певної стабільності у виробництві плодів потрібно постійно підтримувати оптимальну вікову структуру насаджень, що досягається організацією планомірного їх відтворення. Як зазначає О.М.Шестипаль: „Порода і сорт є основними організаційно-економічними факторами плодово-ягідного виробництва” [4с.30]. Тому до негативних явищ розвитку садівництва Вінничини слід віднести низькі темпи відтворення насаджень. Відомо, що планомірне відтворення плодкових і ягідних насаджень є одним з найважливіших чинників інтенсифікації садівництва, оскільки саме через це, передусім, впроваджується в галузі найновіші досягнення науково-технічного прогресу, оновлення сортименту з врахуванням кон'юнктури ринку садівничої продукції.

Головними причинами різкого зниження темпів відтворення плодоягідних насаджень є недостатність державних асигнувань на їх створення та відсутність відповідних внутрішньогосподарських нагромаджень. Перевищення площ вибулих з господарського обігу насаджень над створеними (закладеними) садами характерне і для спеціалізованих господарств корпорації „Вінницясадвинпром“ (табл. 1).

За період дослідження (1987-2005 рр.) пересічно на 1 га закладання плодкових насаджень вибувало з господарського обороту 2,9 га. Найвищий індекс площі вибуття до площі новозакладених насаджень становив у 1999 році – 7,3.

1. Динаміка площ закладання плодкових насаджень та їх вибуття з господарського обігу в господарствах корпорації „Вінницясадвинпром“, га.

Рік	Посаджено нових садів	Вибуло з господарського обігу	Індекс площі вибуття до площі закладання насаджень
1987	309	789	2,6
1988	416	460	1,1
1989	289	695	2,4
1990	285	679	2,4
1991	617	1224	2,0
1992	482	877	1,8
1993	279	1338	4,8
1994	129	384	3,0
1995	117	457	3,9
1996	115	365	3,2
1997	142	421	3,0
1998	130	361	2,8
1999	62	452	7,3
2000	217	1107	5,1
2001	378	1374	3,6
2002	426	126	1,0
2003	458	997	2,2
2004	438	890	2,0
2005	440	700	—
В середньому	302	700	2,9

Впродовж останніх 4-х років ситуація істотно поліпшилась через реалізацію Закону України „Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства“, згідно якого 1 % збору коштів, одержаних від реалізації алкогольних напоїв і пива спрямовується на створення (відтворення) багаторічних насаджень [1]. Так у 2002 році вперше за досліджуваній період спостерігається ситуація, коли площа закладання є рівною площі вибуття плодкових насаджень з господарського обігу.

Переписи багаторічних насаджень в усіх категоріях господарств були проведені органами державної статистики в 1952, 1970, 1984 і 1998 роках. Матеріал цих переписів дає можливість всебічно оцінити зміни в кількісному і якісному стані плодкових і ягідних насаджень і є основою для розрахунків перспектив розвитку садівництва як в країні, так і в регіонах.

Тут доречно зауважити, що при проведенні перепису багаторічних

насаджень 1998 року використані нові методологічні підходи щодо кількісних і якісних змін, що сталися в садівництві різних категорій господарств протягом останніх 14 років. Під час перепису 1998 р. вперше обліковано сортовий склад молодих неплодоносних плодових насаджень. Це, безумовно, дає можливість оцінити ступінь поширення нових сортів плодових культур. Змінилась методика визначення площ плодових насаджень у приватних господарствах населення. Якщо ця площа при попередніх переписах садів розраховувалась на основі облікованої кількості дерев за встановленими нормативами, їх щільності на гектарі площі (зокрема, зерняткові – 277 дерев, кісточкові – 434, горіхоплідні – 160), то в 1998 р. – така площа вперше визначалась шляхом обміру [5]. Потрібно відзначити, що різке зменшення площі плодових насаджень у господарствах населення в 1998 р. порівняно з 1984 р. пояснюється передусім зміною методики обчислення цієї площі.

Нерівномірність розміщення плодових і ягідних насаджень на території регіону зумовлене не стільки природно-економічними відмінностями районів для розвитку садівництва, скільки розміщенням спеціалізованих господарств. Наведені дані свідчать про те, що найбільшу питому вагу в площі садів як суспільного сектора, так і всіх категорій господарств області займає центральна зона, а найменшу – північно-східна. За 1984-1998 рр. Загальна площа плодоягідних насаджень зменшилась на 37 тис. га (49 %), в тому числі в північно-східній зоні – на 5,5 тис. га, або на 57,3 %, в центральній – на 19,9 тис. га, або на 47,7 %, в південній – на 10,1 тис. га, або на 44,1 %. В північно-східній зоні вказані зміни відбулися в основному за рахунок значного скорочення площ в Калиновському (на 71 %) і Козятинському (на 70,2 %) районах, в центральній – у Тиврівському (на 64,5 %), Літинському (на 56,3 %), Тульчинському (на 54,9 %), Жмеринському (на 52,4 %) та Іллінецькому (на 50,3 %) районах, в південній – в Могилів-Подільському (на 52,9 %), Муровано-Куриловецькому (на 51,4 %) та Крижопільському (на 57,8 %) районах.

Породна структура плодових насаджень в господарствах суспільного сектора в 1998 р. майже незмінилась порівняно з 1984 р. (табл. 2). Характерним є значне скорочення горіхоплідних (хоча їх частка в структурі насаджень дуже мала) та груші (майже втричі відносно 1970 р. та вдвічі до 1984 р.). Зростає питома вага яблуні, хоча порівняно з 1984 р. кількість дерев зменшилась на 4,9 %. Важливою особливістю розвитку європейського і світового садівництва є перехід до вирощування яблуні переважно на низькорослих вегетативно розмножуваних підщепах. Найкращих результатів у багатьох країнах Західної Європи досягнуто завдяки використанню кращих карликових підщеп [3, с. 9].

2. Породна структура плодових насаджень в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області (за кількістю дерев)

Порода	1970 р.		1984 р.		1998 р.		1998 р. в % до	
	Тис. шт.	%	Тис. шт.	%	Тис. шт.	%	1970 р.	1984 р.
Зерняткові	5588	92,1	7843,6	91,1	7337,3	92,2	131,3	93,5
яблуня	5258	86,7	7555,6	87,1	7187,7	90,3	134,8	95,1
груша	330	5,4	287,6	3,3	149,5	1,9	45,3	52,0
айва	0	0	0,4	0,0	0,1	0,0	0	25
Кісточкові	427	7,0	744,1	8,6	603,9	7,6	141,4	81,2
слива	194	3,2	331,0	3,8	390,6	4,9	170,6	118,0
вишня	118	1,9	179,9	2,1	50,6	0,6	42,9	28,1
черешня	93	1,5	175,2	2,0	132,9	1,7	142,9	75,8
абрикос	17	0,3	45,8	0,5	24,1	0,3	141,8	52,6
персик	5	0,1	5,8	0,1	0,1	0,0	2	1,7
інші кісточкові	0	0	6,4	0,1	0,1	0,0	0	1,6
Горіхоплідні	51	0,8	23,0	0,3	14,5	0,2	28,4	63,0
Всього плодових	6066	100	8610,7	100	7955,7	100	131,2	92,4

За даними останнього перепису багаторічних насаджень у Вінницькій області в господарствах суспільного сектору яблуня на низькорослих вегетативно розмножуваних підщепах вирощується на площі 1,2 тис. га, що становить лише 4,1 % від загальної площі цієї культури, на середньо рослих підщепах відповідно 10,0 тис. га, або 33,9 %.

Характерним є зростання в структурі насаджень як в абсолютному виразі, так і в питомій вазі, сливи, відповідно на 18,0 і 1,1 % порівняно з 1984 р. та на 70,6 і 1,7 % відносно 1970 р. Загальна кількість плодових насаджень порівняно з 1970 р. зросла на 31,2 %, а порівняно з 1984 р. зменшилась на 7,6 %.

Породна структура плодових насаджень в господарствах населення зазнала суттєвих змін. Протягом 28 років питома вага зерняткових порід зросла на 4,6 процентних пункта. Зокрема, питома вага яблуні збільшилась на 3,9 %, хоча в абсолютному виразі кількість яблуні зменшилась в 1998 р. порівняно з 1970 і 1984 рр. Відповідно на 43,3 і 31,5 %. Найбільшу питому вагу в структурі насаджень займають кісточкові породи, хоча простежується чітка тенденція до зменшення їх частки за рахунок сливи і вишні. При незначному абсолютному зменшенні зросла питома вага черешні. Тенденція до зростання як в абсолютному виразі, так і в питомій вазі відзначена лише по абрикосу. Зростанням частки в структурі насаджень характеризуються горіхоплідні. В цілому кількість

дерев плодкових насаджень постійно зменшується вдвічі, а відносно 1984 р. – на 36,8 %.

Зміни відбулись в напрямі концентрації насаджень за породними групами у приватному секторі. Існує тенденція до скорочення площ зерняткових (6,8 % в 1998 році проти 24,8 в 1984 році) культур. Головною причиною вказаних змін вважаємо методологічні зміни проведення перепису насаджень. Раніше (1970, 1984 рр.) кількість дерев переводили за нормативом у площу, а 1998 р. вперше реалізована спроба врахувати фактичну площу, зайняту плодовими насадженнями. Оскільки площі під ягідниками, сконцентровані в приватному секторі, не змінились, а в суспільному вони зменшились майже в чотири рази, частка ягідників в приватному секторі зросла від 39,6 до 55,1 % їх загальної площі. Більше, ніж 90 % площ горіхоплідних розміщені в приватному секторі, хоча абсолютна їх площа зменшилась майже в 5 разів.

Загальна площа садів у Вінницькій області в 1998 р. порівняно з 1984 р. зменшилась на 49,0 %, або майже вдвічі (від 73,8 тис. га в 1984 р. до 37,6 тис. га в 1998 р.). В суспільному секторі зосереджено 93 % площ, зайнятих під зернятковими культурами, тоді як горіхоплідних – лише 10.

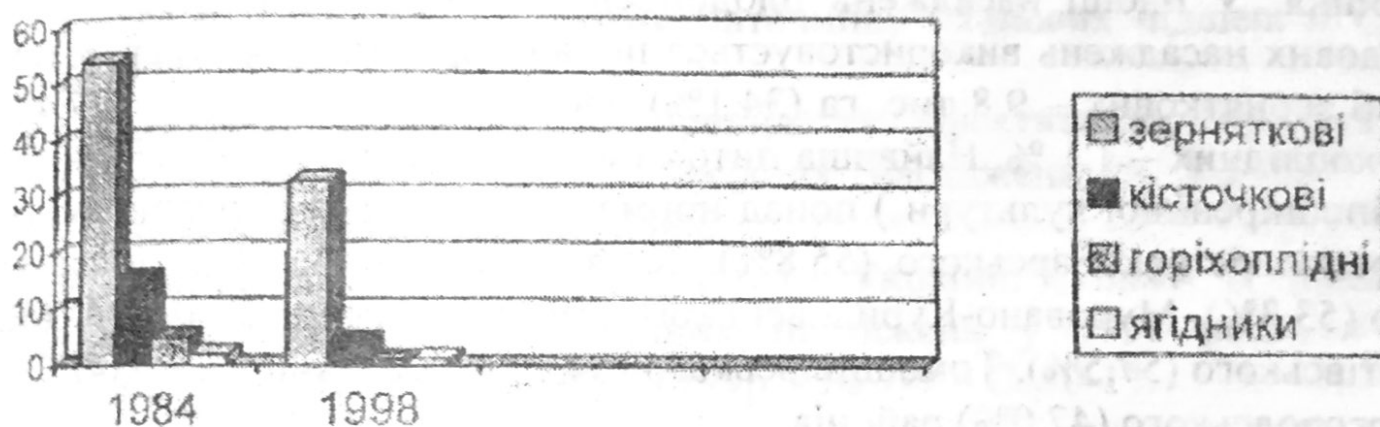

Рис. 1. Зміна площі плодоягідних насаджень у Вінницькій області за даними переписів (усі категорії господарств)

Переважна більшість кісточкових насаджень і ягід сконцентрована в приватному секторі.

Головними причинами скорочення площ, зайнятих під кісточковими і ягідними в суспільному секторі є велика трудомісткість і енергомісткість їх вирощування, труднощі зі збутом продукції через низьку транспортабельність, швидке псування. Тому господарства надають перевагу вирощуванню зерняткових плодів, причому зимових сортів, які придатні для тривалого зберігання. При наявності в господарстві плодосховища це дає змогу перенести турботи з реалізації продукції на менш трудонапружені місяці, рівномірно завантажити

переробні лінії, одержати додатковий прибуток за рахунок підвищення реалізаційних цін в зимово-весняний період.

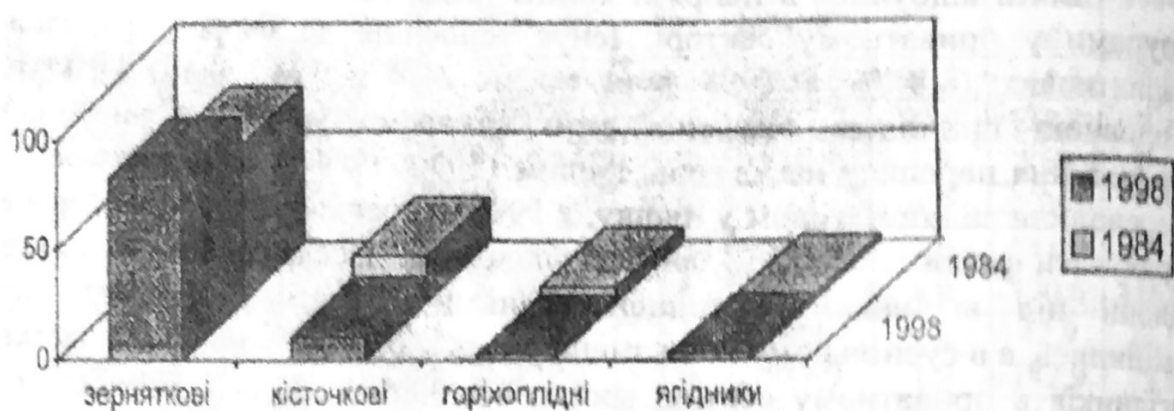

Рис. 2 Динаміка структури плодоягідних насаджень у Вінницькій області за даними переписів (усі категорії господарств)

Незадовільний стан робіт з відтворення садів призводить до їх старіння. У площі насаджень плодоносного віку 10,1 тис. га (30,1%) плодкових насаджень використовується понад нормативний строк, у тому числі зерняткових – 9,8 тис. га (34,1%), кісточкових - 0,3 тис. га (7,4%), горіхоплідних – 1,1 тис. га (11,1%). Найвища питома вага плодкових насаджень яблуні (найпоширенішої культури) понад нормативного строку використання є в господарствах Барського (55,8%), Козятинського (46,8%), Липовецького (53,3%), Муровано-Куриловецького (59,1%), Немирівського (67,6%), Оратівського (57,5%), Томашпільського (54,1%), Хмельницького (42,9%), Шаргородського (47,0%) районів.

Переписом садів зафіксована висока зрідженість плодкових насаджень у господарствах суспільного сектору. Через це в цілому по області продуктивно не використовується значна частина насаджень, особливо кісточкових порід. Так, зрідженість плодкових насаджень в господарствах суспільного сектору Вінницької області за даними перепису 1998 р. становить 10,8 %. Зокрема, яблуні – 9,8 %; груші – 16,7%; сливи – 16,1 %; вишні – 23,5%; черешні – 22,7%; абрикосу – 43,9%; грецького горіху – 12,0%.

Висновки. Стабільне виробництво плодів і ягід досягається лише за умов постійного дотримання оптимальної видової структури насаджень, що в свою чергу пов'язане з необхідністю їх планомірного відтворення.

Головною причиною скорочення площ насаджень є те, що в

переважній більшості районів (господарств) багаторічні насадження або зовсім не закладаються, або площі їх закладки значно нижчі нормативу їх простого відтворення через відсутність власних нагромаджень.

Таким чином, загальна тенденція зміни площ плодово-ягідних насаджень в досліджуваному регіоні загалом є негативною, зокрема надто високою є питома вага насаджень у плодоносному віці, велика частка насаджень, які використовуються понад нормативний строк, вкрай низька питома вага молодих ще неплодоносних насаджень, зрідженість садів.

На наш погляд першим кроком виходу з кризової ситуації є державний протенціоналізм, основними складовими якого мають стати пільгове кредитування, збільшення бюджетних асигнувань на розвиток галузі та створення сприятливих умов для залучення інвестицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України „Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства” від 9 квітня 1999р.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. Підручник – К.:ІЗМН, 1996. – 512 с.
3. Гулько І. П. У львівському маточнику клонових підщеп. // Сад, – 1994. - № 6 – С. 26.
4. Шестопаль О. М. Відтворення та ефективність продуктового використання плодових і ягідних насаджень. – К.: Вид – во „Сільгоспосвіта”, 1994. – 256 с.
5. Шестопаль О.М. Сади і ягідники України. скільки їх (побіжний аналіз перепису багаторічних насаджень у 1998 році). // Сад, виноград і вино України: – 1999р. - № 7-9 – С. 10-13.

Одержано 21.11.05

Данная работа посвящена анализу основных тенденций воспроизводства плодовых и ягодных насаждений, освещены основные тенденции воспроизводства породного состава садов в разных категориях хозяйств на территории Винницкой области.

This work analyzes the main tendency of the reproduction of fruit-berry plantations as well as those of restoring variety composition of orchards at various agricultural enterprises in Vinnytsia region.